

Polycentricita: inštitucionálna inovácia v regionálnom manažmente?¹

Tatiana KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ* – Maroš FINKA** – Jiřina JÍLKOVÁ***

Polycentrism: Institutional Innovation in Regional Management?

Abstract

The polycentricism concept as the instrument and concept of territorial governance is broadly discussed as the development in the EU brought high concentration of economic activities and population in the central space of pentagon and this concentration seems to be supported by the integration processes and EU enlargement. Existing disparities between metropolitan areas and peripheral regions are multiplied by the differentiated benefits of multifunctional land-use. The concept of spatio-structural polycentricism in the combination with the concept of territorial capital and polycentric governance has ambitious to contribute to the development of new spatial quality in the EU.

Keywords: polycentricity, governance, spatial planning, multifunctionality

JEL Classification: R50, R58

Koncept polycentricity v priestorovom plánovaní a súčasnej teórii a praxi spravovania územia

Dominantným trendom priestorového rozvoja v znalostnej ekonomike je polycentrická alebo aj difúzna koncentrácia. Na regionálnej úrovni sa prejavuje vytváraním nových typov kooperačných štruktúr, formovaním viacvrstvej

* Tatiana KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, CETIP, Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, e-mail: progkluv@savba.sk; Univerzita Jána E. Purkyně, Hoření 13, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika

** Maroš FINKA, Ústav manažmentu Slovenskej technickej univerzity, Vazovova 3, Bratislava; e-mail: maros.finka@stuba.sk

*** Jiřina JÍLKOVÁ, Univerzita Jána E. Purkyně, Hoření 13, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika; e-mail: jirina.jilkova@gmail.com

¹ Príspevok je publikačným výstupom projektu Vega 2/0016/11 a Centra pre rozvoj sídelnej infraštruktúry znalostnej ekonomiky SPECTRA+ (ITMS 26240120002), realizovaného na základe podpory OP *Výskum a vývoj*, spolufinancovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Autori ďakujú trom anonymným lektorom za pripomienky, ktoré prispeli ku skvalitneniu príspevku.

štruktúry centier, ktoré je podmienené rozšírením a prekryvaním akčných priestorov ekonomických činností napríklad v mobilite, trhu práce, bytov, služieb či rekreačných aktivít. Túto skutočnosť zdôrazňuje aj Svetová banka (World Bank, 2009), ktorá úspešnosť regionálnych ekonomík dáva do súvislosti s transformačnými procesmi sledujúcimi tri imperatívy ekonomickej geografie súčasnosti – koncentráciu ekonomických aktivít, kompresiu vzdialeností (predovšetkým v súvislosti s mobilitou) a integráciu umožňujúcu využiť výhody špecializácie a mierky. Procesy formovania novej kvality priestorových štruktúr zároveň vyvolávajú potrebu koordinácie rozhodovania, najmä del'bu kompetencií a koordináciu záujmov v novovzniknutých územných systémoch, neraz nekryjúcich sa s hranicami administratívno-správnych jednotiek. Navyše, ich formovanie a fungovanie v podmienkach ekonomickej a politickej globalizácie nie sú determinované rozhodovaním „zhora“, ale sú výsledkom samoorganizujúcich sa procesov verejnej voľby, s neustále rastúcim podielom úlohy neštátnych účastníkov, napríklad vlastníkov, ekonomických a iných záujmových skupín pôsobiacich cez viaceré politicko-administratívne úrovne (EÚ, národná, regionálna, miestna). Proces rozhodovania sa mení od priameho riadenia s centrálnym postavením národných vlád k spravovaniu alebo koordinácii spoločenských záujmov bez jednoznačnej autority (Bache a Flinders, 2004), ale za účasti rôznorodých „hráčov“, nezávislých od centrálnej moci a existujúcich na viacerých úrovniach rozhodovania (Rhodes, 1996; Stoker, 1998). V kultúrnej a historicky rôznorodnej EÚ koordinácia alebo spravovanie naráža na odlišné chápanie viacerých pojmov, predovšetkým participácie, rozsahu práv jednotlivca podieľať sa na verejnej voľbe, ale i efektívnosti rozhodovania a úlohy štátu.

Problematika polycentrického rozvoja ako nástroja na zabezpečenie vyváženeho priestorového rozvoja a kohézie rezonuje aj najaktuálnejšími politickými dokumentmi Európskej únie (EC, 2007; EC, 2011a; EC, 2011b). Hlavne v kontexte definovania novej cieľovej kvality priestorového rozvoja – teritoriálnej kohézie nachádzame priame súvislosti s polycentrickým rozvojom definovaným v ESDP (*European Security and Defence Policy*) (EC, 1999). Polycentricita je predmetom rôznorodých štúdií (Kloosterman a Musterd, 2001), zameraných nielen na teoretické zdôvodnenie a analýzy, ale aj na politickú dimenziu polycentrického rozvoja vrátane procesov spravovania územia (Faludi a Waterhout, 2002). Priamu súvislosť medzi polycentrickým vývojom, rozvojom vedomostnej ekonomiky a konceptom viacúrovňového spravovania vyzdvihuje aj *Územná agenda Európskej únie 2020* (EC, 2011a), ktorá je priestorovým prietom stratégie *Európa 2020* (EC, 2011b).

Koncept polycentrického rozvoja sa v EÚ chápe predovšetkým ako integrácia jadrových sídiel a ich zázemia pri reflektovaní potreby riešenia rozdielov konkurencieschopnosti medzi centrálnymi a periférnymi priestormi. Toto chápanie

polycentricity sleduje evolučnú líniu od začiatku 20. storočia, v ktorej sa tento termín používa na označenie organizačného princípu regionálnych systémov osídlenia, alebo opis funkčných vzťahov v nich (Christaller, 1933). Polycentricita je takto chápaná ako *analytický koncept*, avšak už v druhej polovici 20. storočia nadobudla aj charakter *normatívneho konceptu* (Green, 2007; Davoudi, 2002). V tejto polohe bola aplikovaná nielen v Nemecku či vo Francúzsku, ale v deformovanej podobe *Strediskovej sústavy osídlenia* aj na Slovensku v 70. rokoch minulého storočia (Steis at al., 1991). Koncept polycentrického rozvoja prepojený s konceptom vyváženej územnej konkurencieschopnosti alebo rovnosti objavujúci sa v európskej politike priestorového rozvoja, predovšetkým v kontexte Európskej perspektívy priestorového rozvoja (EC, 1999), reaguje na rastúce protiklady medzi snahami o zabezpečenie konkurencieschopnosti rastom ekonomickej efektívnosti, garantovaním individuálnej slobody výberu a diverzitou územno-technických a územno-priestorových podmienok naprieč členskými štátmi EÚ.

Optimalizácia územnej organizácie podporujúcej komplementaritu funkcií a spoluprácu by mala prispieť k minimalizácii týchto kontradikcií. K takejto optimalizácii patrí aj nový prístup k funkčno-priestorovej organizácii, priradením zodpovedajúcich funkcií každému centru osídlenia – od metropol, cez veľké mestá, stredné a malé mestá, až po vidiecke sídla – reflektujúcich ich vnútorné a polohové potenciály. Tento proces však nie je možné realizovať v úrovni samotných sídiel, keďže tie nie sú vybavené zodpovedajúcimi právomocami. Často majú ťažkú ekonomickú situáciu, v ktorej boj o investorov prinášajúcich pracovné miesta ponecháva len veľmi malý manévrovací priestor na optimalizáciu ich ekonomického profilu. Môžeme hovoriť o potrebe vertikálnej i horizontálnej delby práce založenej na funkčnej a priestorovej optimalizácii. Navyše, v etape rozvoja znalostnej ekonomiky v prostredí intenzívneho pôsobenia samoorganizujúcich sa mechanizmov musia byť tradičné koncepty polycentricity obohatené o prístupy reflektujúce jednak vznik špecifických priestorových väzieb, jednak vznik nových územných štruktúr s charakterom *soft* a *fuzzy* systémov. Nedostatočná previazanosť konceptov polycentrického priestorového rozvoja s konceptom polycentrického spravovania môže byť jednou z príčin, prečo niektorí autori tvrdia, že ešte stále nie je jasne dokázané, či koncept polycentricity je udržateľný a podporuje ekonomickú konkurencieschopnosť (Hall a Pain, 2006).

V oblasti rozhodovania koncept polycentricity prví rozpracovali Ostrom, Tiebout a Warren (1961) a Ostrom (1999) ako inovatívny prístup k rozhodovaniu v podmienkach globalizácie. Na príklade štúdie metropolitnej polície v Los Angeles preukázali, že koexistencia viacpočetných nezávislých centier riadenia dokáže účinne zabezpečiť výkon verejnej správy za predpokladu existencie funkčných formálnych pravidiel, ale predovšetkým dostatočne vyspelých neformálnych

vzťahov existujúcich v priestore a čase. Fungujúce polycentrické systémy využívajú okrem tradičných hierarchických vzťahov aj nové modely riadenia, predovšetkým trhový a občiansky prístup (Klúvanková-Oravská, 2010). V neskorších štúdiách koncept polycentricity rozpracovali aj ďalší autori (Andersson, 2008; Hoodge a Marks, 2003), ale najmä Elinor Ostromová, ktorá konštatuje, že podstatou fungovania polycentrických systémov nie je samotný model riadenia, teda či ide o centralizované, alebo decentralizované centrá. Kľúčovou výzvou je zabezpečenie prenosu kompetencií, práv, a najmä zodpovednosti medzi polycentrickými systémami vyššej a nižšej úrovne, napríklad kombináciou lokálnych ekonomických pravidiel a politických regulácií na národnej úrovni (Ostrom, 2005). Takto fungujúce polycentrické systémy sú schopné adaptácie na vonkajšie zmeny, najmä globálne politické a ekonomické vplyvy a rozhodovanie za podmienok rizika (Baláž, Fifeková a Nemcová, 2009).

Polycentrizmus priestorového usporiadania a rozhodovania je potom podmienený dvomi aspektmi inštitucionálnym – a štrukturálnym (EC, 2004), niektorými autormi označovanými aj ako vzťahový a morfológický (Gabi at al., 2005) alebo funkčný a morfológický (Green, 2007; Burger a Meijers, 2011):

- *Inštitucionálny aspekt polycentrizmu* sa vzťahuje na pripravenosť územných subjektov spolupracovať na spravovaní územia, na spoločnej realizácii rozvojových projektov, strategickom plánovaní a realizácii spoločných aktivít. Inštitucionálnou pripravenosťou sa chápe aj schopnosť aktérov plánovania a rozhodovania vytvoriť účinný formálny rámec pravidiel, ktoré sú v súlade s neformálnymi zvykmi či zaužívanými formami spolupráce. Spolupráca územných subjektov – obcí, miest či regiónov – môže byť založená na delbe práce využívaním funkčnej komplementarity. Súčasný vývoj v krajinách EÚ, ale aj inde vo svete, je poznačený hľadaním nových riešení práve v inštitucionálnej dimenzii, reflektujúcich formovanie *soft* a *fuzzy* polycentrických priestorových systémov typických pre vedomostne založenú ekonomiku (EC, 2004; Haughton at al., 2009).

- *Štrukturálny aspekt polycentrizmu* súvisí s procesmi prirodzeného priestorového rozvoja vzťahujúcimi sa na organizáciu územia, spôsob jeho usporiadania. Do popredia pri štrukturálnom aspekte polycentrizmu vychádzajú rôzne škály či mierky jeho skúmania – od vnútrosídelskej, cez regionálnu, národnú až po kontinentálnu a interkontinentálnu. Je špecifickou kvalitou prirodzených či riadených procesov priestorovej distribúcie, a zároveň koncentrácie aktivít do jednotlivých uzlov osídlenia a následne priestorovej orientácie tokov v území. Tieto toky sú priestorovou demonštráciou prepojenia územných jednotiek do siete. Vo vedomostne založenej spoločnosti sa na úkor tokov materiálnych a personálnych (napr. migrácie študentov, ekonomicky aktívneho obyvateľstva za prácou) do popredia dostávajú informačné a finančné toky, ktoré do veľkej

miery dematerializujú a priestorovo virtualizujú existujúce sieťové prepojenia. Proximita a konektivita ako faktory ekonomickej koncentrácie nadobúdajú nové interpretácie (World Bank, 2009). Tento vývoj presúva ťažisko problematiky polycentrizmu od jeho štrukturálnej dimenzie k inštitucionálnej dimenzii.

Ako vyplýva z uvedeného, polycentrizmus je úzko spojený s prirodzeným vývojom a jeho rôzne formy je možné chápať aj ako produkt historických, ekonomických a sociálnych súvzťahností v rôznych hierarchických územných rovinách – od regionálnej, cez národnú, až po makroregionálnu a transeurópsku. Práve rýchly nárast významu informačných tokov v transformácii priemyselnej spoločnosti na vedomostne založenú mení i pohľad na polycentrizmus, keďže v dôsledku realizácie väzieb tokmi informácií prakticky nezávisle od fyzickej vzdialenosti nie je priestorová blízkosť podmienkou polycentricity, rovnako ako nemusí byť podmienkou koncentrácie.

Zatiaľ čo teoretické východiská uvádzané v správe ESPON-u, projekt 1.1.1 (EC, 2004) prinášajú definíciu štyroch hlavných typov polycentrizmu (integrovateľný monocentrický, následný, metropolitný, integrovateľný polycentrický), založenú na identifikácii priestorovo-štrukturálnych väzieb, v kontexte už uvedeného môžeme hovoriť o inom členení, a to o polycentrizme dispergovanom, metropolitnom, kombinovanom a viacúrovňovom.

Dispergovaný polycentrizmus sa vyznačuje hierarchickými aglomeračnými súvzťahnosťami realizovanými silne orientovanými systémami tokov tovaru a ľudí v rámci slabo prepojených monocentrických sústav. Jadrá takýchto týchto sústav môžu, ale nemusia byť špecializované. Svojou vnútornou funkčnou skladbou sú relatívne diverzifikované, pričom trh práce je vzhľadom na vysoký stupeň priestorovej proximity a dobrú konektivitu v ich zázemí relatívne kompaktný, aj keď závislý od hlavného centra. Dispergovaný polycentrizmus predstavuje kombináciu slabo vyvinutej hierarchickej sústavy centier a rozvinutých mnohosmerných tokov a vzťahov realizovaných v rámci relatívne izolovaných monocentrických systémov. Je charakteristickým priestorovým prejavom existencie kooperačných sietí s dominanciou horizontálnych materiálnych väzieb typických pre fázu rozvoja industriálnej spoločnosti.

Metropolitný polycentrizmus je založený na silnej dostredivosti vyvinutých metropolitných jadier (spravidla tvorených už nie urbánnou štruktúrou, ale regionálnou štruktúrou typu aglomerácie) v rámci veľmi jednoduchej, neraz len dvojúrovňovej hierarchie systému centier, v rámci ktorej môžeme hovoriť prakticky len o jednorovňovom polycentrizme, keďže skutočne polycentrická štruktúra je identifikovateľná len na nižšej hierarchickej úrovni. Takáto jednorovňová polynukleárna štruktúra je založená na kvartérnej špecializácii, teda na špecializácii na „nadštandardné“ funkcie spojené s realizáciou aktivít kvartérneho sektora, a ich výraznej koncentracii do jadra aglomerácie.

Kombinovaný polycentrismus sa vyznačuje relatívne silne hierarchizovanou priestorovou štruktúrou a rozvinutými mnohosmernými väzbami realizovanými tak materiálovými, ako aj informačnými tokmi. Niektoré z centier na nižších hierarchických úrovniach môžu byť špecificky funkčne vyprofilované. Individuálna profilácia zakladajúca interkomunálnu del'bu práce zvyšuje význam spolupráce v rámci horizontálnych súvzťahností realizovaných mnohosmernými tokmi podporujúcimi ďalšiu komplementárnu špecializáciu a profiláciu centier na základe interkomunálnej súťaže, resp. spolupráce. Práve kombinovaný polycentrismus sa ukazuje ako mód fyzicko-priestorovej organizácie osídlenia sledujúci väzby vedomostne založených produkčných klastrov využívajúcich virtuálnu disperziu produkčných aktivít a priestorovú koncentráciu nevyhnutnú na vznik a šírenie inovácií a tým aj konkurencieschopnosť, ako to uvádza aj správa Svetovej banky (World Bank, 2009). Príkladom takejto kombinovanej polycentrickej sústavy je vnútorná štruktúra londýnskeho metropolitného regiónu.

Viacúrovňový polycentrismus je charakteristický vyváženou hierarchickou štruktúrou viacerých úrovní s intenzívnymi vertikálnymi i horizontálnymi väzbami s dominanciou viacerých viac-menej funkčne rovnocenných centier využívajúcich del'bu práce rovnako v horizontálnej úrovni na báze funkčnej špecializácie (napr. centrá zotavenia, centrá priemyselné, centrá poľnohospodárskej výroby), ako aj vertikálnej úrovni na báze hierarchickej profilácie centier (napr. centrá v hierarchii centier obsluhy obyvateľstva). Viacúrovňový polycentrismus je modelom široko uplatňovaným ako organizačný princíp zabezpečenia rovnocenného prístupu obyvateľstva k službám, vzdelaniu a pracovným príležitostiam a ako koncept organizácie osídlenia sa objavil už na začiatku 20. storočia (Christaller, 1933) a ďalej ho rozpracovali mnohí autori (Abler, Gould a Adams, 1971). Je východiskom organizácie obsluhy obyvateľstva v rámci Systému centrálnych miest v Nemeckou, ale aj hierarchiu sídelných systémov definovanú v *Koncepcii územného rozvoja Slovenska* (Ritter at al., 2005; Hrdina at al., 2006b).

Rozvoj vedomostne založenej spoločnosti je spojený s formovaním funkčne špecifických priestorových štruktúr, ktoré sa vzájomne prekrývajú a prelínajú a ktorých vymedzenie má *fuzzy* charakter. Analýzy polycentrických štruktúr na Slovensku a v krajinách strednej Európy (Finka a Kluvánková-Oravská, 2010; Giffinger a Finka at al., 2010; Finka 2009; Hrdina, a kol., 2006a) jednoznačne ukázali paralelnú existenciu rôznych typov polycentricity v jednom priestore, čo prináša úplne nové pohľady aj na jej hodnotenie. Hľadanie nových prístupov k problematike sa môže aj na Slovensku oprieť o početné empirické i teoretické práce domácich autorov (Hrdina at al., 2006; Ivanička, 1993; 2002; Ivanička a Ivaničková, 2007), ktorých analýza ako východisko by si vyžadovala samostatnú štúdiu.

Polycentricita ako identifikovateľná a merateľná kvalita

V prácach svetových autorov sa vo väzbe na rôzne interpretácie, škály a typy polycentricity ako objekty skúmania môžeme stretnúť s celou škálou identifikátorov a merateľných ukazovateľov polycentricity (EC, 2004; Green, 2007; Burger a Meijers, 2011). Miera polycentricity sa najčastejšie identifikuje na národnej úrovni v súvislosti so štruktúrou centier osídlenia, keďže na tejto úrovni je možné najjednoduchšie získať potrebné štatistické údaje. Vychádzajúc zo skutočnosti, že v hierarchii centier osídlenia hrajú dominantnú úlohu sídla mestského typu a ich spádovosť, na stanovenie stupňa polycentricity sa využíva identifikácia ich spádových území označovaných ako *funkčné urbánne územia*. Identifikácia polycentricity využívajúca takýto prístup však naráža na limity predstavané novými trendmi vytvárania nielen transhraničných a transnacionálnych štruktúr osídlenia, ale vo všeobecnosti aj nových priestorových organizačných štruktúr so *soft* a *fuzzy* charakterom.

V rámci programu ESPON sa stretávame s tromi parametrami na hodnotenie nadnárodných systémov osídlenia z hľadiska polycentricity (ESPON, 2003):

1. *Veľkostná skladba*. V zmysle tohto parametra je vyššia polycentricita v systéme osídlenia vtedy, ak sa vyznačuje rovnomernou distribúciou aktivít do jednotlivých veľkostných kategórií centier. Naopak, čím je koncentrácia aktivít do dominujúceho veľkého centra väčšia, tým je miera polycentricity menšia. Na hodnotenie veľkostnej skladby sa využíva *index veľkosti*. Pri operacionalizácii indikátora veľkosti boli definované dva subindikátory, aplikované zväčša na počet obyvateľov a na hrubý domáci produkt, a to:

a) sklon regresnej línie definujúcej rozdelenie obyvateľstva a ekonomických aktivít do jednotlivých veľkostných kategórií centier;

b) miera, v ktorej veľkosť najväčšieho mesta sa vymyká regresnej línii; keď sa vypočítava regresná línia, zohľadňujú sa všetky centrá okrem najväčšieho; takto definovaný parameter veľkostnej skladby je typickým ukazovateľom viazaným na štrukturálnu dimenziu polycentricity; navyše, jeho uplatnenie môže byť skreslené priradením HDP či bývajúcего obyvateľstva k istému sídlu len na základe formálnej lokalizácie (napr. trvalého bydliska, oficiálnej registrácie firmy), hoci vlastné ekonomické aktivity, resp. aktivity sídlenia sa môžu realizovať na inom mieste.

2. *Lokalizácia*, pri ktorej je rovnomerné rozdelenie miest v území vhodnejšie a typickejšie pre polycentrický sídelný systém než pre vysoko polarizovaný systém, kde sa dominujúce sídla koncentrujú v jednej časti územia, zatiaľ čo iné územia zostávajú voči tomuto územiu periférne, s oveľa redšou sústavou centier. Na hodnotenie lokalizácie ako aspektu polycentricity sa používa *lokalizačný index*. Polycentrický systém osídlenia by mal byť charakteristický centrami relatívne

rovnomerne vzájomne vzdialenými, čo vyplýva z rovnomernej veľkosti spádových území z hľadiska dostupnosti služieb alebo trhu sústredeného do toho-ktorého centra. V praxi sa pri stanovení lokalizačného indexu územie rozdelí do spádových území centier tak, že každý bod územia je priradený k najbližšiemu centru. Takéto územia sa nazývajú *Thiessenove polygóny*, pričom sa sleduje homogénnosť ich veľkostí ukazujúcich homogénnosť, resp. nehomogénnosť distribúcie centier v území s hodnotami medzi nulou a jednotkou, keď nula indikuje perfektnú homogenitu a jednotka maximálnu polarizáciu. Tento ukazovateľ má veľkú výpovednú hodnotu predovšetkým na hodnotenie viacúrovňového polycentrizmu, avšak len ťažko je možné v ňom zohľadniť nehomogenitu priestoru z hľadiska konektivity a nerovnomernú kompresiu vzdialeností v dôsledku odlišnej mobility obyvateľstva a povahy služieb.

3. *Konektivita* je charakterizovaná ako dostupnosť či kvalita vzťahov. Čím sú centrá nižších úrovní dostupnejšie (ako referenčná dostupnosť môže slúžiť dostupnosť primárneho centra v systéme), tým je sídelný systém polycentrickejší. Aspekt konektivity je možné vyjadriť *indexom konektivity* sledujúcim pomer realizovaných horizontálnych a vertikálnych hierarchických väzieb medzi centrami. Existujú dve možnosti, ako merať konektivitu. Jedna spočíva v meraní *aktuálnych interakcií*. Vhodné indikátory takýchto interakcií sú toky tovarov, služieb a informácií realizované dopravnými tokmi alebo nemateriálnymi formami interakcií, ako sú telefonické hovory alebo e-maily. Druhá možnosť je merať *potenciály na interakcie*, reprezentované disponibilnou infraštruktúrou, napríklad úrovňou cestného spojenia alebo úrovňou služieb, počtom vlakových či leteckých spojení. Systém osídlenia, v ktorom sú vyvážené spojenia medzi centrami rovnakej úrovne so spojeniami medzi podradenými a nadradenými centrami, je polycentrickejší ako taký, v ktorom prevažujú dostredivé spojenia na nadradené centrum. Ukazuje sa, že práve konektivita je miera polycentricity spravovania územia. V takom prípade by predmetom merania boli aktuálne interakcie subjektov rozhodovania alebo počet profesných, záujmových či stavovských združení a spolkov, ktoré dokážu ovplyvniť rozhodovací proces (*networks*). Konektivita môže byť kľúčovým ukazovateľom polycentricity vedomostne založenej spoločnosti.

Veľkosť a lokalizácia opisujú morfológické aspekty, zatiaľ čo konektivita opisuje vzťahové aspekty, a preto je viazaná nielen na štruktúrálne, ale aj inštitucionálnu dimeziu polycentricity. Možno ich merať prostredníctvom niekoľkých indikátorov: indexu veľkosti, lokalizačného indexu, indexu konektivity. Pritom však treba vziať do úvahy nielen skutočnosť, že polycentricita je len jeden z prostriedkov politiky zameranej na dosiahnutie ekonomickej konkurencieschopnosti, sociálnej a environmentálnej udržateľnosti rozvoja, ale aj skutočnosť, že rozvoj

vedomostnej spoločnosti prináša zmeny organizačných princípov jej priestorových štruktúr a chápanie podstaty polycentricity posúva od štrukturálnej k inštitucionálnej dimenzii. Preto je potrebné mieru polycentricity identifikovanú na základe uvedených kritérií konfrontovať s indikátormi ďalších aspektov kvality, ako napríklad alokáciou aktivít v sektore služieb do priestoru, distribúciou HDP, alebo priestorovou distribúciou pracovných príležitostí v inovačných sektoroch. Potom je možné hľadať aj ďalšie korelácie, napríklad medzi spotrebou energie a mierou polycentricity, pričom sa ukazuje, že polycentrické štruktúry spotrebujú menej energie, a teda sú z hľadiska udržateľnosti prijateľnejšie (EC, 2010). Uvedené súvislosti však nemožno charakterizovať ako kauzálne, navyše je ťažké jednoznačne identifikovať ich príčinné súvislosti. Napríklad lepšia ekonomická výkonnosť a nižšia spotreba energie v polycentrických systémoch sa môžu vzťahovať aj na iné faktory ako je miera polycentricity.

Profilácia verzus polarizácia a realita v krajinách Európskej únie

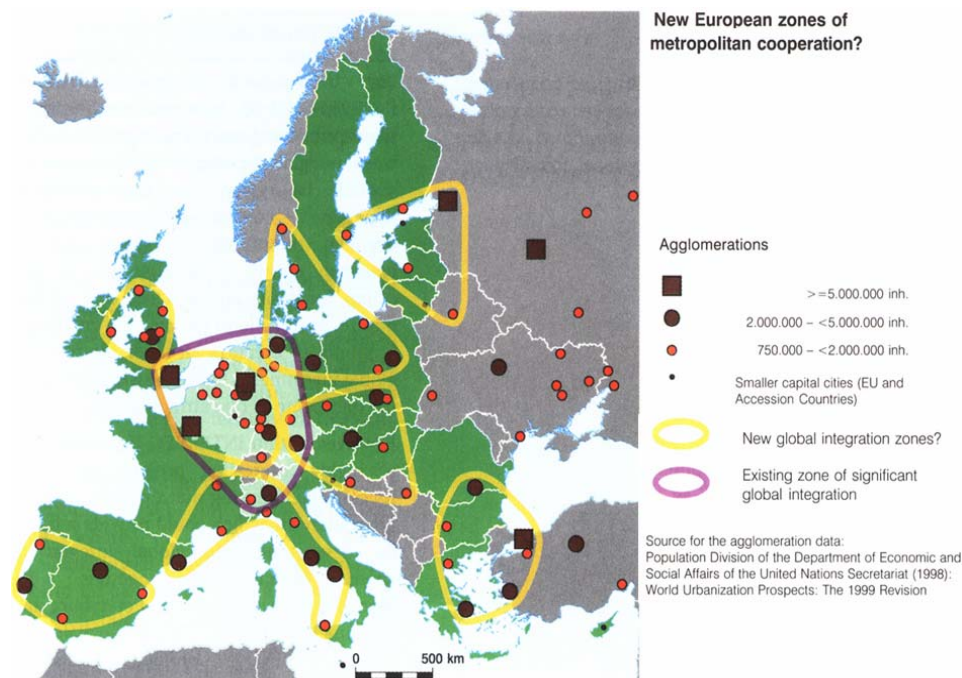
Veľmi dôležitou dimenziou polycentricity je *funkčná špecializácia centier* umožňujúca efektívne využívanie teritoriálneho kapitálu, chápaného ako synergia územne viazaných endogénnych potenciálov (prírodných, humánných, materiálnych i nemateriálnych) a vedomostí, schopností a štruktúr umožňujúcich ich zhodnotenie (Giffinger, 2007). Na základe funkčnej špecializácie, čiže profilácie, sa centrá navzájom odlišujú, delia si medzi sebou „prácu“ na základe ich potenciálu na realizáciu jednotlivých aktivít sídlenia, produkujú toky a väzby charakteristické pre ekonomickú a politickú integráciu. *Profilácia* v takomto význame je alternatívou k *funkčnej polarizácii*, ktorá vedie k nehomogenite systému a prehĺbovaniu priestorových disparít. Profilácia je procesom prebiehajúcim tak medzi centrami rovnakej hierarchickej úrovne, ako aj procesom vedúcim k hierarchizácii štruktúry centier. Jednotlivé centrá, podľa svojho významu v európskej, národnej a regionálnej úrovni, majú rôznu paletu funkcií, pričom s významom centra rastie ich varieta. Niektoré sú dôležité z hľadiska produkčného alebo obslužného priemyslu, iné sú sídlami regionálnej, celoštátnej alebo európskej administratívy. Čím sú jednotlivé centrá funkčne špecializovanejšie, tým sú závislejšie od intenzívnych kooperačných väzieb.

Pre procesy funkčnej špecializácie sú dôležité aspekty veľkosti a dopravnej polohy. Veľkosť v zmysle počtu obyvateľstva a kumulácie ekonomických aktivít je veľmi významným indikátorom atraktivity na lokalizáciu služieb alebo zariadení, rovnako ako konektivita centra s jeho okolím realizovaná multimodálnymi dopravnými tokmi, keďže predpokladom efektívnosti fungovania centra je dostupnosť zdieľaných ekonomických funkcií s inými centrami a so zázemím centra, zabezpečovaná efektívnou dopravnou infraštruktúrou.

Napriek deklarovaným politickým cieľom je doterajší priestorový rozvoj Európskej únie poznačený koncentračnými procesmi do jediného ťažiskového ekonomického priestoru reprezentovaného tzv. *pentagómom*. Preto k prioritám patrí vytvorenie viacerých väčších zón ekonomickej integrácie, vybavených vysoko kvalitnými globálnymi funkciami a službami, zahrňujúcich aj periférne územia. Ich vytvorenie je v podmienkach multinárodnej Európy spojené s implementáciou transnárodných cezhraničných stratégií priestorového rozvoja. Stav a perspektívy vzniku takýchto metropolitných regiónov sú naznačené na obrázku 1:

Obrázok 1

Nové európske zóny metropolitnej spolupráce?

Prameň: Mehlbye (2000).

Rozsiahle regionálne analýzy, založené zväčša na štatistických materiáloch vychádzajúcich z definovaných konvenčných administratívnych jednotiek, napríklad obcí (NUTS V) alebo regiónov (NUTS III), nerešpektujúcich prirodzené hranice územných systémov na regionálnej úrovni, sa realizovali v rámci programu ESPON. Aj keď vo väčšine členských štátov EÚ je úroveň administratívnej obce príliš podrobná na komplexnejšie priestorové analýzy, úroveň regiónov je

zase príliš heterogénna na načrtnutie aktuálnych modelov priestorového usporiadania spoločnosti. Preto sa do popredia dostáva koncept *funkčných urbánnych území* (Antikainen at al., 2003, s. 27) so signifikantnou funkčnou úrovňou v urbánnych a regionálnych systémoch, pričom tento koncept sa vzťahuje na aglomerácie centier mestského typu, v ktorých sa v súlade s ich funkčnou orientáciou realizujú intenzívne väzby každodenného fungovania ľudí, podnikov a iných subjektov. Úroveň funkčných urbánnych území umožňuje v rámci analýz oveľa explicitnejšie rozlíšiť vnútornú rozvojovú dynamiku od dynamiky derivovanej externým rozvojom.

Funkčné urbánne územia vystupujú do popredia v súčasnom globálnom procese regionalizácie, pričom ich význam spočíva práve v schopnosti presiahnuť administratívne hranice a tým lepšie a efektívnejšie reflektovať potreby aktivít sídlenia, či už v polohe ekonomických, rekreačných, komunikačných alebo vlastného bývania. To umožňuje implementáciu nových prístupov k plánovaniu, zvýšenie jeho koherentnosti a efektívnosti. Príkladmi funkčných urbánnych území sú jednotky NUTS, najmä NUTS IV a NUTS V. Posun k inštitucionalizácii funkčných urbánnych území hrá centrálnu úlohu v implementácii politiky regionálneho rozvoja a v štatistickom monitorovaní. Možno ju využiť na nasmerovanie regionálnej politiky, zohľadňujúcej disparity a špecifické charakteristiky (Finka, 2009).

V rámci citovanej správy z projektu programu ESPON (2003) bolo identifikovaných 1 595 funkčných urbánnych území s viac ako 20 tisíc obyvateľmi v rámci EÚ 27 + 2, z ktorých Londýn, Paríž a Madrid majú viac ako 5 miliónov obyvateľov, a 44 funkčných urbánnych území má 1 až 5 miliónov obyvateľov. Hustá urbánna štruktúra pokrýva centrálnu časť Európy od Veľkej Británie na severe cez Holandsko, Belgicko, západné Nemecko a severné Francúzsko, pokračujúc severne a južne od Álp na juh, na západ smerom na Taliansko, na východ cez Českú republiku a južné Poľsko a Slovensko do Maďarska. Krajiny na sever a juh od tohto územia sú menej osídlené a majú menšiu hustotu urbánneho systému. To sa týka špeciálne Írska, severných území Veľkej Británie, Nórska, Švédska, Fínska, Estónska, Litvy a Lotyšska, ale aj časti Španielska, Portugalska, Grécka, Bulharska a Rumunska. Žiaľ, aj analýzy realizované v rámci uvedeného programu vychádzali predovšetkým zo štatistických dát zbieraných za administratívne definované priestorové jednotky, a nie z poznania reálnych väzieb realizovaných naprieč týmito jednotkami. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že sa identifikujú dva metropolitné systémy rôznych kategórií (ESPON, 2006) v priestore Viedeň – Bratislava, hoci už v roku 1994 boli identifikované jasné aglomeračné vzťahy v tomto území a je zrejmé, že ide o jeden bipolárny metropolitný región.

Polycentricita a multifunkcionalita ako východiská modelov spravovania územia

V kontexte diskusií o optimalizácii priestorových štruktúr a efektívneho a udržateľného využívania teritoriálneho kapitálu ako základu konkurencieschopnosti Európskeho ekonomického priestoru sa do popredia dostáva otázka nových modelov spravovania územia. Tento problém je netriviálnym problémom aj preto, lebo v teritoriálnom kapitáli a manažmente jeho udržateľného využitia sa prejavuje dichotómia medzi verejnými a súkromnými statkami, ako aj dichotómia medzi diverzitou, komplexnosťou a multifukčnosťou. Práve *polycentrizmus* v zmysle konceptu Vincenta Ostroma môže poskytnúť odpoveď na tieto dichotómie. Ako sme definovali v úvode, pôvodný polycentrizmus je teoretický koncept samosprávneho rozhodovania, ktorý predpokladá vznik viacerých rovnocenných centier spravovania, ktorých funkcie sa môžu prekrývať, ale najmä dopĺňať. Elinor Ostromová neskôr dopĺňa, že kľúčovým faktorom potrebným na adaptáciu na vonkajšie zmeny je schopnosť zabezpečiť prenos kompetencií, práv, a najmä zodpovednosti medzi polycentrickými systémami.

Prvé pokusy zakomponovať polycentrizmus ako teoretický koncept spravovania územia v EÚ uskutočnili Hooghe a Marks (2001; 2003), Benz (2000), Benz a Fürst (2002) a Paavola, Gouldson a Kluvánková-Oravská (2009). Ich cieľom bolo nájsť vhodný mechanizmus adaptácie na prechod k viacúrovňovému spravovaniu, ktoré sa objavuje v európskom priestore spontánne v druhej polovici 80. rokov 20. storočia. Hybnou silou bol aj tlak na administratívu EÚ vytvoriť účinný legislatívny rámec koordinácie významných aktivít, ktoré vyžadujú cezhraničnú spoluprácu, ale najmä harmonizovať implementáciu štrukturálnej a regionálnej politiky EÚ (Hooghe a Marks, 2003) po rozšírení EÚ na juhu Európy (Grécko, Portugalsko). Tak vznikla deľba kompetencií EÚ na zdieľané, výlučné a podporné. *Podporné kompetencie* predstavujú doplnkové najmä v tých oblastiach, kde Únia vyvíja len podporné aktivity pre členské štáty, napríklad hospodárska politika, zamestnanosť, vzdelávanie, transeurópske siete či výskum a rozvoj. V prípade *zásadných a zdieľaných kompetencií* ide o politiky Európskej únie, ktoré môžeme z hľadiska ich zamerania rozdeliť na spoločné politiky EÚ, zabezpečované inštitúciami Spoločenstva, na ktoré jednotlivé členské štáty prenášajú určité kompetencie. Koncept výlučných právomocí EÚ vychádza z predpokladu, že postup na úrovni Únie je efektívnejší než nekoordinovaný postup jednotlivých členských štátov. Do *výlučných kompetencií* spadá napríklad colná únia, vnútorný trh, menová politika. Najvýznamnejšiu a z pohľadu koordinácie najkomplikovanejšiu skupinu kompetencií tvoria zdieľané kompetencie. Vyžadujú koordináciu deľby moci medzi EÚ národnými vládami, ale aj subnárodnými volenými autoritami. Zároveň v zmysle naplnenia princípov subsidiarity

a proporcionality predpokladajú aj účinné zapojenie neštátnych aktérov do rozhodovania o rozvoji území. Ide najmä o spoločnú poľnohospodársku politiku, migračnú a dopravnú politiku, politiku životného prostredia, ochranu spotrebiteľa, energetiku a iné oblasti, ktorých pôsobnosť presahuje hranice národných štátov, a preto ich treba koordinovať spoločne.

Nosné je nové chápanie delenia moci a kompetencií v podmienkach viacerých úrovní rozhodovania a účasti veľkého počtu neštátnych aktérov (Klúvanková-Oravská, 2010). V podmienkach EÚ polycentrický model spravovania vychádza z existencie tradične federatívneho modelu, ktorý je charakteristický pre väčšinu kompetencií na úrovni EÚ, ale i národných vlád. Polycentrizmus sa dá uplatniť obmedzene najmä pri koordinácii kompetencií spravovania medzi jednotlivými úrovňami (vertikálna harmonizácia); príkladom je klasifikácia regiónov NUTS – *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*. Druhým typom popri federatívnom modeli spravovania sú *multifunkčné kompetencie*, ktoré sa uskutočňujú v ohraničenom regióne a vyžadujú cezhraničnú spoluprácu. Príkladom takýchto multifunkčných kompetencií môže byť ochrana povodí, ale aj rôzne formy verejno-súkromných partnerstiev. Koordinácia multifunkčných kompetencií sa realizuje na horizontálnej úrovni. Ide predovšetkým o vytvorenie mechanizmov legitímnej účasti neštátnych účastníkov rozhodovania na del'be, ale i tvorbe pravidiel užívania (Bache a Flinders, 2004). Práve multifunkčné kompetencie umožňujú implementovať koncept polycentrického spravovania na koordináciu multifunkčných priestorových štruktúr, ktoré sú charakteristické účasťou väčšieho počtu rôznorodých aktérov na tvorbe a užívaní multifunkčných ekonomických služieb (Hanish, 2006).

Multifunkcionalita sa čoraz viac diskutuje nielen v kontexte modelov delenia moci a kompetencií, ale aj vo väzbe na problematiku udržateľného využívania teritoriálneho kapitálu a implementácie konceptu územnej súdržnosti ako základu európskej politiky priestorového rozvoja a v súvislosti s posunom v chápaní funkcií poľnohospodárstva, lesného hospodárstva a ďalších územne viazaných aktivít. Konceptualizácia multifunkcionalita sa pritom vzťahuje na fakt, že ekonomická aktivita môže mať viacnásobný výstup, a teda môže prispievať k naplneniu rôznych spoločenských cieľov (OECD, 2001), čo determinuje nielen pohľad na hodnotenie efektov realizácie aktivity, ale aj na škálu profitujúcich či iným spôsobom priamo zúčastnených subjektov. Výstupy môžu mať pritom charakter tak privátnych, ako aj verejných statkov (kultúrna krajina), tak komoditný charakter s trhom definovanými cenami, ako aj nekomoditný charakter s ťažko monetárne vyjadriteľnou, avšak pre spoločnosť vysokou hodnotou (napr. environmentálne výkony, biodiverzita). Diverzita efektov pridáva na dôležitosti aj skutočnosť, že realizácia ekonomických aktivít v území môže byť spojená aj

s negatívnymi externalitami a nekomoditnými výstupmi, navyše, presahujúcimi priestorové rámce vlastnej realizácie aktivity multiplikujúcej priestorový efekt aktivity a jej vplyv na realizáciu ekonomických a iných aktivít v území.

Multifunkcionalita teda prináša novú dimenziu aj do pohľadu na spravovanie teritoriálneho kapitálu (EC, 2008), realizované v komplexných vzťahoch medzi územím ako jeho nositeľom, vlastníkmi územia, jeho užívateľmi, profitujúcimi a dotknutými subjektmi, spoločnosťou s jej hodnotovými systémami, organizáciou a viac alebo menej inštitucionalizovanými riadiacimi mechanizmami. Diverzita subjektov naprieč touto širokou škálou navyše znásobená rôznorodosťou ich právnej povahy, determinuje multimodálnosť fenoménu „verejnosť“ aj vo vzťahu spravovaniu teritoriálneho kapitálu integrujúceho tak územne viazané súkromné, ako aj verejné statky.

Multifunkcionalita a multimodálnosť v uvedených aspektoch nachádzajú reflexiu práve v implementácii konceptu polycentricity v spravovaní teritoriálneho kapitálu a manažmente jeho udržateľného využitia. Tento koncept, založený na existencii rozhodovacích centier definovaných kompetitívnymi a kooperačnými vzťahmi, vytvára predpoklady fungovania efektívnych spravovacích procesov vrátane riešenia potenciálnych konfliktov. Koncept polycentricity minimalizuje predefinované vzťahy superiority (lobistické vplyvy a neformálne prepojenia na politické strany), a tak znižuje riziká vzniku deformácií vyplývajúcich nerovnomerného rozdelenia moci či deľby sfér vplyvu a záujmov.

Podstatou nášho konceptu polycentricity nie je charakter či rozsah územia alebo typ riadenia (centralizovaný alebo decentralizovaný). V prepojení priestorovo-štrukturálnej polycentricity a polycentricity spravovania je podstatou kvalita interakcií polycentier merateľná mierou polycentricity. Implementácia polycentrických štruktúr spravovania teritoriálneho kapitálu a manažmentu jeho udržateľného využívania vytvára predpoklad na vznik územných *neuro-fuzzy* systémov ako novej kvality priestorových systémov znalostnej spoločnosti, v ktorých základným princípom riadenia je otvorenosť a využívanie vedomostí a zručností ľudí pri ich participácii na vlastnom spravovaní.

Záver

V našom príspevku sme sa venovali konceptu polycentricity a jeho aplikácii v spravovaní územia v podmienkach Európskej únie. Na základe existujúcich poznatkov považujeme za podstatné uviesť si, že koncept polycentricity sa ako nástroj a koncept v spravovaní územia dostáva do popredia v čase, keď v EÚ zaznamenávame vysokú koncentráciu ekonomických aktivít a obyvateľstva v centrálnom priestore tzv. pentagónu, podporenú procesmi integrácie a rozširovania

EÚ. Paralelne k tomu na národnej úrovni zotrúvajú disparity medzi hlavnými metropolitnými úrovňami a ostatnými územiai štátov. Tretia správa Európskej komisie EC (2004) o ekonomickej a sociálnej kohézii uvádza, že priestorové disparity sa nemôžu ignorovať, a naopak, treba ich riešiť, aby sa dosiahli vyváženejšie priestorové modely ekonomickeho rozvoja, ktoré vyžadujú koordináciu rozvojových politik. Nový koncept polycentricity postavený na polycentricite územného kapitálu a polycentricite spravovania sa javí ako východisko na dosiahnutie novej priestorovej kvality v EÚ, vyjadrenej koncepciou teritoriálnej kohézie, ktorá sa stala súčasťou európskej ústavy. Územnú kohéziu treba vnímať ako cieľ, ktorý má pomôcť dosiahnuť vyváženejší rozvoj redukovaním existujúcich disparít, odstraňovaním priestorových disparít a zabezpečením koherencie priestorovo relevantných politik a regionálnej politiky.

Aby sa koncepcia polycentrického rozvoja mohla stať východiskom usmerňovania územného rozvoja, musí byť operacionalizovaná. Zatiaľ čo projekty v rámci programu ESPON vytvorili isté východiská na analýzy sociálno-ekonomickej špecializácie, našim odporúčaním je venovať sa najmä interakciám inovatívnych prvkov polycentricity, ktoré doteraz považujeme za nedostatočne analyzované. Otvorenou otázkou zostáva aj analýza vývoja polycentrického konceptu spravovania územia vrátane priestorového plánovania v krajinách strednej a východnej Európy, najmä z pohľadu členstva v EÚ, ktoré je predmetom nášho ďalšieho skúmania.

Literatúra

- ABLER, R. – GOULD, P. – ADAMS, J. S. (1971): Individual Spatial Decisions in a Descriptive Framework. In: *Spatial Organization: The Geographer's View of the World*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- ANDERSSON, K. (2008): What Motivates Municipal Governments? Uncovering the Institutional Incentives for Municipal Governance of Forest Resources in Bolivia. *The Journal of Environment Development*, 12, č. 5. <<http://jed.sagepub.com/cgi/content/abstract/12/1/5>>.
- ANTIKAINEN, J. at al. (2003): The Role, Specific Situation and Potentials of Urban Areas as Nodes in a Polycentric Development. ESPON Project 1.1.1 Second Interim Report. Lead Partner. Stockholm: Nordregio.
- BACHE, I. – FLINDERS, M. (2004): Multi-level Governance: Conclusions and Implications. In: BACHE, I. – FLINDERS, M. (eds): *Multi-Level Governance*. New York: Oxford University Press, s. 195 – 206.
- BALÁŽ, V. – FIFEKOVÁ, E. – NEMCOVÁ, E. (2009): Ellsbergov paradox: rozhodovanie za podmienok rizika a neistoty. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 57, č. 3, s. 213 – 229.
- BENZ, A. (2000): Two Types of Multi-Level Governance: Intergovernmental Relations in German and EU Regional Policy. *Regional and Federal Studies*, 10, č. 3, s. 21 – 44.
- BENZ, A. – FÜRST, D. (2002): Policy Learning in Regional Networks. *European Urban and Regional Studies*, 9, č. 1, s. 21 – 35.
- BURGER M. – MEIJERS, E. (2011): Form Follows Function? Linking Morphological and Functional Polycentricity. *Urban Studies*, online, June 6.

- CEC (2001): European Governance – A Withe Paper. Luxemburg: European Commission.
- DAVOUDI, S. (2002): Polycentricity: What Does it Means and How is it Intepretd in the ESDP? [EURA Conference Urban and Spatial European Policies: Levels of Territorial Government, April 18 – 20.] Turin: European Urban Research Association.
- EC (1999): European Spatial Development Perspective (ESDP) – Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission.
- EC (2004): A New Partneschip for Cohesion – Covergence, Competitiveness, Cooperation. Third Report on Economic and Social Cohesion. Luxemburg: European Commission.
- EC (2007): Territorial Agenda of the European Union – Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions. Luxemburg: European Commission.
- EC (2008): Green Paper on Territorial Cohesion: Turning Territorial Diversity into Strength. Luxemburg: European Commission.
- EC (2010): The First ESPON 2013 Synthesis Report. Brussels: European Commission.
- EC (2011a): Territorial Agenda of the European Union 2020 – Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions. Luxemburg: European Commission.
- EC (2011b): Europe 2020 – A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Luxemburg: European Commission.
- ESPON (2003): ESPON 1.1.1. Second Interim Report, the Role, Specific Situation and Potentials of Urban Areas as Nodes in a Polycentric Development. Stockoholm: Nordregio, s. 29 – 32.
- ESPON (2006): ESPON Atlas – Mapping the Structure of the European Territory. Bonn: BBR.
- FALUDI, A. – WATERHOUT, B. (2002): The Making of the European Spatial Development Perspective. No Masterplan. [The RTPI Library Series, No. 02.] London: Routledge.
- FINKA, M. (2009): Sustainable Territorial Development and Concepts of Polycentricity in Slovak Territorial Development. *Urban Research & Practice*, č. 3, s. 332 – 343.
- FINKA, M. – KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. (2010): Sídlná infraštruktúra vedomostne založenej ekonomiky. Bratislava: SPECTRA Centre of Excellence.
- GABI, S. at al. (2005): Sustainable Management of the Polycentric European Metropolitan Region of Northern Switzerland. [AESOP Congress Vienna.] Dostupný na:
<http://www.raumentwicklung-tum.de/upload/Publikation/pdf/5_2_1149795325.pdf>.
- GREEN, N. (2007): Functional Polycentricity: A Formal Definition in Terms of Social Network Analysis. *Urban Studies*, 44, October, s. 2077 – 2103.
- GIFFINGER, R. – FINKA, M. at al. (2011): POLYCE – Metropolisation and Polycentric Development in Central Europe. [Targeted Analyses.] Brussels – Vienna: ESPON.
- GIFFINGER, R. (2007): Territorial Capital: A New Perspective on Urban Competitiveness?. Budapest: SPA-CE.NET – Conference, September.
- HANISH, G. (2006) Multifunctionality and Polycentricity. [Working Paper of the Workshop for Institutional Analyses.] Bloomington: Indiana University.
- HALL, P. – PAIN, K. (eds) (2006): The Polycentric Metropolis: Learning from Mega-city Regions in Europe. London: Earthscan.
- HAUGHTON, G. at al. (2009): The New Spatial Planning – Territorial Management with Soft Spaces and Fuzzy Boundaries. London: Routledge.
- HOOGHE, L. – MARKS, G. (2001): Multi-Level Governance and European Integration. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- HOOGHE, L. – MARKS, G. (2003): Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-level Governance. *The American Political Science Review*, 97, č. 2, s. 233 – 234.
- HRDINA, V. at al. (2006): Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001 – aktualizácia 2006. Bratislava: AUREX.
- HRDINA, V. (2006): Polycentric Concept of Settlement Development and Urban Development in the Slovak Republic. Bratislava: AUREX.
- CHRISTALLER, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland. Jena: Gustav Fischer.
- IVANIČKA, K. (1993): Synergetika a ekonomika. Bratislava: ELITA.

- IVANIČKA, K. (2002): Globalistika. Banská Bystrica: UMB, FPV MV.
- IVANIČKA, K. – IVANIČKOVÁ, A. (2007): Regionálny rozvoj a regionálna politika. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy.
- KLOOSTERMAN, R. C. – MUSTERD, S. (2001): The Polycentric Urban Region: Towards a Research Agenda. *Urban Studies*, 38, č. 4, s. 623 – 633.
- KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. (2010): From Government to Governance? New Governance for Water and Biodiversity in an Enlarged Europe. Prague: Alfa Printing.
- MEHLBYE, P. (2000): Global Integration Zones – Neighbouring Metropolitan Regions in Metropolitan Clusters. In: *Informationen zur Raumentwicklung*, Heft 11/12.
- OECD (2001): Multifunctionality: Towards an Analytic Framework. Paris: OECD. Dostupný na: <<http://new.sourceoecd.org/agriculture/9264186255>>.
- OSTROM, V. – TIEBOUT, C. – WARREN, R. (1961): The Organization of Government in Metropolitan Areas. *American Political Science Review*, 55, s. 831 – 842.
- OSTROM, V. (1999): Polycentricity (Part 1 and 2). In: MCGINNIS, M. (ed.): *Polycentricity and Local Public Economies*. [Readings from the Workshop in Political Theory and Policy Analysis.] s. 52 – 74; 119 – 38. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- OSTROM, E. (2005): *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- PAAVOLA, J. – GOULDSON, A. – KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. (2009): The Institutions, Ecosystems and the Interplay of Actors, Scales, Frameworks and Regimes in the Governance of Biodiversity. *Environmental Policy and Governance*, 19, č. 3, s. 148 – 158.
- RITTER, E. H. at al. (2005): *Handwoerterbuch der Raumordnung*. Hannover: Akademie fuer Raumforschung und Landseplanung
- RHODES, R. (1996): The New Governance: Governing without Government. *Political Studies*, 44, č. 4, s. 652 – 667.
- STEIS, R. at al. (1991): *Stratégia územného rozvoja Slovenska*. Bratislava: Slovenská komisia životného prostredia.
- STOKER, G. (1998): Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50, č. 155, s. 17 – 28.
- WORLD BANK (2009): *World Development Report 2009 – Reshaping Economic Geography*. Washington, DC: World Bank.